

Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (219)

Πίνακοθήκη ρεθεμνιώτικης μικρασιατικής ιστορίας (5)

σιευτεί τέσσερις από αυτές, με θέματα οι δύο πρώτες «Ρεθιμνο-Μικρασία 1922-2022: Η αναγκαιότητα ενός διπλού συνεδρίου γι' αυτούς που έφυγαν κι αυτούς που ήρθαν» και οι δύο επόμενες με τον κοινό τίτλο «Πίνακοθήκη ρεθεμνιώτικης μικρασιατικής ιστορίας». Σήμερα θα συνεχίσω την Πίνακοθήκη αυτή, αφού πρώτα παραθέσω την πρόταση που υπέβαλα τον περασμένο Μάρτιο στον δήμο Ρεθύμνης για διοργάνωση σχετικής έκθεσης φωτογραφίας, στην οποία όμως δεν έχω μέχρι στιγμής πάρει απάντηση.

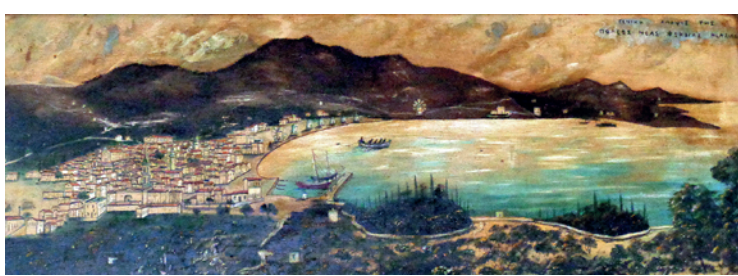
Είχα υποσχεθεί στους αναγνώστες δώδεκα συνέχειες της στήλης να είναι εφέτος αφιερωμένες σ' αυτούς που έφυγαν από το Ρέθυμνο για τη Μικρασία και σ' εκείνους που έφυγαν από εκεί κι ήρθαν πρόσφυγες στον τόπο μας. Μέχρι σήμερα έχουν δημοσιευτεί τέσσερις από αυτές, με θέματα οι δύο πρώτες «Ρεθιμνο-Μικρασία 1922-2022: Η αναγκαιότητα ενός διπλού συνεδρίου γι' αυτούς που έφυγαν κι αυτούς που ήρθαν» και οι δύο επόμενες με τον κοινό τίτλο «Πίνακοθήκη ρεθεμνιώτικης μικρασιατικής ιστορίας». Σήμερα θα συνεχίσω την Πίνακοθήκη αυτή, αφού πρώτα παραθέσω την πρόταση που υπέβαλα τον περασμένο Μάρτιο στον δήμο Ρεθύμνης για διοργάνωση σχετικής έκθεσης φωτογραφίας, στην οποία όμως δεν έχω μέχρι στιγμής πάρει απάντηση.

«Με την παρούσα θα ήθελα να προτείνω τη διοργάνωση από τον δήμο Ρεθύμνης μιας έκθεσης ιστορικής φωτογραφίας, υπό τον τίτλο εργασίας «Ρεθιμνο 1920-1930: η κρίσιμη δεκαετία της προσφυγιάς». Η έκθεση μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα στο καλοκαίρι και να ενταχθεί στις εκδηλώσεις της εκατονταετηρίδας από τη μικρασιατική καταστροφή. Επιμελήτης της έκθεσης θα είμαι εθελοντικά ο ίδιος. Αν αποφασιστεί η πραγματοποίησή της, σκοπεύω να επιλέξω περί τις 60 αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες από ένα σημαντικό μεγαλύτερο απόθεμα. Σκοπεύω επίσης να προσθέσω και μια δεκάδα φωτογραφικών τεκμηρίων από την παράλληλη αποχώρηση των Τουρκορθωμινών, που την ίδια περίπου περίοδο με την αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών κατέφυγαν πρόσφυγες κι εκείνοι, στη Μικρασία.

Τις ενότητες της έκθεσης περιγράφω παρακάτω επιγραμματικά. **Ρεθιμνο 1920-1922:** Οι δύο θρησκευτικές κοινότητες, κατοίκηση, οικονομική κατάσταση, εθνικός διαχωρισμός, άφιξη και αποκατάσταση πρώτων προσφύγων μετά το 1914, Ρεθεμνιώτες στη Μικρασία, περίοδος «Πεζοναυτών» κ.ά. **Ρεθιμνο 1922-1925:** Προανακρούσματα καταστροφής, Ρεθεμνιώτες Μικρασίας νεκροί, αιχμάλωτοι και αγνοούμενοι, έφεδροι πολεμιστές, πλοία μεταφοράς προσφύγων, άφιξη σε κύματα Μικρασιτών, φορείς υποδοχής, τόποι πρώτης υποδοχής, γιατροί ελεήμονες, νοσοκομεία, συσσίτια, ρόλος εκκλησίας, αποκατάσταση, επαναπροσφυγοποίηση τμήματος προσφύγων, προσφυγικοί συνοικισμοί πόλης, εγκατάσταση στην επαρχία, στάση εντόπιων και εφημερίδων τους, αναχώρηση Τουρκορθωμινών, αποκατάσταση στη Μικρασία, νομαρχεύοντες και δημαρχούντες, συνδικαλισμός και συνεταιρισμοί προσφύγων, Αρμένιοι πρόσφυγες, επίσκεψη Πλαστήρα το 1923.

Ρεθιμνο 1925-1930: Ενσωμάτωση, κατανομή ανταλλάξιμων περιουσιών, δημοτογράφηση, εκπαίδευση παιδιών και ενηλίκων, υπόθεση Αλή Βαφή, συμβολή στην οικονομία (δημόσια έργα και ιδιωτική βιομηχανία, καπνοκαλλιέργεια, αμπελοκαλλιέργεια-σουλτανάνα), εκπαίδευση, τέχνες και γράμματα Μικρασιτών, τομείς κυρίαρχοι οικονομικής δραστηριοποίησης (καραγωγείς, λιμάνι, Ηλεκτρική κ.ά.), συμβολή στην αισθητική του τόπου (ασβεστής-λουλούδια κ.ά.).

Μια **τέταρτη ενότητα** μπορεί να αναφέρεται σε αρχαιακές πηγές για το προσφυγικό, στην επεξεργασία του στη λογοτεχνία (Πρεβελάκης, Νενεδάκης κ.ά.), στην τέχνη (Τεργιακλής-εικόνα, Φουσταλιέρης κ.λπ.) και να εκτίθενται σχετικά βιβλία. Παράλληλα θα πραγματοποιείται διαρκής προβολή του υπολειπόμενου φωτογραφικού υλικού που δεν θα εκτεθεί, ενώ η έκθεση θα λαμβάνει χώρα κάτω από τους ήχους κατάλληλης μουσικής. Θα συνοδεύεται από σχετικό κατάλογο-βιβλίο, ο οποίος θα πωλείται σε τιμή κόστους και θα την υπενθυμίζει εσαεί στις βιβλιοθήκες των επισκεπτών της.

Στον κατάλογο θα υπάρχουν τόσο οι φωτογραφίες με τον υπομνηματισμό τους όσο και κείμενα για τις ενότητες της έκθεσης από διαφορετικούς Ρεθιμνίους ερευνητές. Μπορεί να πραγματοποιηθεί στον εκθεσιακό χώρο στο Σπίτι του Πολιτισμού, ενώ παράλληλα στην αίθουσα μπορεί να πλαισιωθεί από σχετικές εκδηλώσεις (κατ' αρχήν με ημερίδα, με ομιλίες Π. Συριανόγλου - πρόσφυγες, Π. Παρασκευά - κατανομή προσφύγων, Γ. Φρυγανάκη - προσφυγική λογοτεχνία, Χ. Στρατιδάκη - εκπαίδευση προσφυγόπαιδων κ.ά.). Θα χρειαστεί επίσης να σχεδιαστούν και να εκτυπωθούν σχετικά μπάνερς και γιγαντοαφίσσα. Τα έξοδα δεν θα είναι ασφαλώς σημαντικά, αφού κανένας από τους συντελεστές δεν θα αμειφθεί, οπότε θα αφορούν μόνο τις εκτυπώσεις των φωτογραφιών, των μπάνερς και του καταλόγου. Αντ' αυτών ο δήμος θα προσφέρει μια ευπρόσωπη έκθεση με σημαντική επισκεψιμότητα, καθώς και μια αξιοσημείωτη ημερίδα, ενώ η ανάνηψή και των δυο θα διαρκέσει μέσω του καταλόγου που θα κυκλοφορήσει. Ευχαριστώ κ.λπ.»

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΟΙΚΑΔΕ...
Συνεχίζει λοιπόν την παράθεση του εν λόγω φωτογραφικού υλικού. Μέχρι σήμερα έχουμε δει με τις φωτογραφίες τους τέσσερα πλοία που μετέφεραν τους μικρασιώτες πρόσφυγες στο καταυλισμό που συγκρότησαν στην πόλη, τους οργανισμούς και τους γιατρούς που τους περιέβαλαν, τους τέσσερις δημάρχους της κρίσιμης περιόδου, τους συνδικαλιστές ηγέτες των προσφύγων αλλά και το προηγούμενο κύμα, από το 1916, υπό τον παπα-Γρηγόρη Βοργιαδάκη. Έχουμε δει επίσης το συσσίτιο του συλλόγου Κυριών, υπό την ακούραστη Λέλα Κούνουπα. Κι έχουμε σχολιάσει από ιστορική άποψη την Μικρασιατική περιπέτεια, την οποία αντιμετώπισαμε ως ένα «χρονικό προαναγγελθέντος θανάτου», με ευθύνη όχι μόνο «βασιλικές» αλλά και «βενιζελικές». Έστω κι αν ο συντοπίτης μας πολιτικός φρόντισε να δώσει την καυτή πατάτα, την αναπόφευκτη καταστροφή δηλαδή, σ' εκείνους που αντιδρούσαν μέχρι τότε στην εκστρατεία και προπαγάνδιζαν το «οίκαδε!» και οι οποίοι όχι μόνο εξαφανίστηκαν στη συνέχεια πολιτικά αλλά και φυσικά, με την εκτέλεσή τους ως εξιλαστήριων θυμάτων.

Ένας άλλος τόπος προσωρινού καταυλισμού υπήρξε το κινηματοθέατρο «Ιδαιόν Αντρον», το οποίο σταμάτησε αναγκαστικά και για μεγάλο χρονικό διάστημα τις δραστηριότητές του. Υπενθυμίζω ότι την περίοδο στην οποία αναφερόμαστε αποτελούσε πολυμετοχική ιδιοκτησία, υπό τη διεύθυνση του Ιμπραήμ Χαμιμπαγάδακη, αφού ο ιδρυτής του Χαράλαμπος Σπανδάγος το είχε πουλήσει, ήδη από το 1912, κι είχε αναχωρήσει για έναν προορισμό σαφώς μεγαλύτερο βεληνεκούς από το Ρέθυμνο, τα Χανιά.

ταστάθηκαν και εξακολούθησαν την μέχρι τότε ζωή τους, διαμένοντας σε μια τουλάχιστον σκηνή και σε τρία ξύλινα παραπήγματα, όπως φαίνεται από τη λεπτομέρεια μιας φωτογραφίας της πόλης της εποχής εκείνης.

Πολλοί πρόσφυγες είχαν εγκατασταθεί στο «Μεγάλο Τζαμί», όπως το αναφέρει η «αγία» των προσφύγων Αμερικανίδα γιατρός Εσθήρ Λαβτζού, το τέμενος δηλαδή Γαζή Χουσεϊν Πασά. Παραθέτει μάλιστα στο σχετικό βιβλίο της μια δική της φωτογραφία του μιναρέ του τζαμιού. Φαίνεται ότι διέθετε φωτογραφική μηχανή, αφού στο βιβλίο παραθέτει κι άλλες πρωτότυπες φωτογραφίες, όπως εκείνη της εκφοράς του λειψάνου ενός Τουρκορθωμινού, που θα δούμε σε επόμενες «Αναδιφσεις», τις σχετικές «μ' εκείνους που έφυγαν».

Στα συσσίτια συμμετείχε ενεργά και το Λύκειο των Ελληνίδων Ρεθύμνης. Στις εφημερίδες της εποχής διαβάζουμε τα ονόματα των κυριών που συμμετείχαν στους κέντρους, όπως της Α. Κοκκίνη, της Β. Μαμαλάκη και της Α. Ανδρουλιδάκη, τις οποίες και διακρίνουμε στη φωτογραφία, η οποία δείχνει μια από τις πολλές ερανικές επιτροπές. Ειρωνεία της τύχης: στις 8 Μαΐου 1922 το Λύκειο είχε οργανώσει στο Ιδαιόν Αντρον εσπερίδα υπέρ του μικρασιατικού αγώνα και τέσσερις μήνες αργότερα διενεργούσε έρανο για τα θύματά του, τα οποία είχαν κατακλύσει τον ίδιο χώρο, ως διασωθέντες πια πρόσφυγες...

Στους ανάργυρους και φιλόνητους γιατρούς και φαρμακοποιούς στους οποίους έχουμε ήδη αναφερθεί (Ευκλείδης και Σταυρίδης), θα πρέπει να προσθέσουμε κάμποσους ακόμα, με πιο γνωστό τον Σταμάτιο Ρολόγη, για τον οποίο οι μέχρι σήμερα αναφορές, ιδιαίτερα είναι πάμπολλες, ώστε να κινδυνεύουμε να γίνουμε κουραστικοί.

Ένας άλλος ελεήμων γιατρός των προσφύγων υπήρξε ο Γεώργιος Τσουδερός, στον οποίο έχει αναφερθεί αναλυτικά η Μαρία Τσιριμονάκη και επανειλημμένα η Εύα Λαδιά, ώστε να μη μπορεί να προσθέσω κάτι στα γραφόμενά τους. Να πω μόνο ότι μόλις είχε αποφοιτήσει από την Ιατρική Σχολή όταν επιστρατεύτηκε για το Μικρασιατικό Μέτωπο, στο οποίο υπηρέτησε με τον βαθμό του λοχαγού του Υγειονομικού. Μετά την κατάρρευση είχε αναχωρήσει για το Παρίσι, όπου έκανε ειδικότητα στην Παθολογία και τη Μικροβιολογία.

Ένας άλλος στήριχος των προσφύγων, εκτός εισαγωγικών, υπήρξε ο Γεώργιος Σαουνάτσος. Είχε πάρει το πτυχίο του και γιατροπόρευε ήδη από το 1886, ενώ από το 1923 είχε αναλάβει και το φαρμακείο του αδελφού του που είχε αποβιώσει. Έτσι όχι μόνο τους προστάτευσε με ιατρικές οδηγίες αποφυγής των επιδημιών της εποχής, αλλά και τους προσέφερε τα φάρμακα που απαιτούνταν. Θέλω να πιστεύω ότι στα γραφεία του συλλόγου Μικρασιτών θα υπάρχουν αναρτημένα τα πορτρέτα των πέντε αυτών ανάργων λειτουργών του Ασκληπιού.

ΔΟΝΤΟ-ΓΑΤΡΩΝ
ΑΝΔΡΕΟΥ Ν. ΒΡΥΣΑΝΑΚΙ
ΡΕΘΥΜΝΙΟΝ-ΚΡΗΤΗΣ
ΟΔΟΣ (ΝΡΑΟΣΤΩΝ)
(Παρακατέρας: Έθνικος Τραπεζίου)
«Απολυθείς των εγγύων του Στρατού έπειτα από τρία έτη ούκ ούτω επίσημα μακροεπίσημα (έν τη οική όπου κεί πρότερον) κεί όλα των τελικών έργων έργαλειών κ.λπ. «Επινεκεκτικη» «Επίσημη» με τή ούτως έσφραγισ άπολύτως εν «Έναρτον μου κεί με τούς αύντους, ως κεί εν τή παρελθόντε έρανο, του έσπεν, «ελακτικέαν», έργασάν Έντρον κεί επιστημονικήν.»

Θα κλείσουμε τη σημερινή «Πίνακοθήκη» με τον επίσημο ελεήμονα Ανδρέα Βρύσανακη, που εκτός της οδοντιατρικής ήταν κι άνθρωπος των γραμμάτων και δημοτικός σύμβουλος. Το ιατρείο του βρισκόταν στην οδό Δασκαλογιάννη και προσέφερε δωρεάν οδοντιατρική περίθαλψη στους πρόσφυγες. Δεν χρειάζεται βέβαια να σημειώσω πόσο μεγάλο κόστος είχε η περίθαλψη αυτού του είδους όχι μόνο σήμερα αλλά και την εποχή εκείνη. Θα συνεχίσουμε τον επόμενο μήνα, με τα πολιτικά πρόσωπα που στήριξαν τους ρεθεμνιώτες μικρασιώτες πρόσφυγες και στη συνέχεια με τα επαγγέλματα με τα οποία βιοπορίστηκαν (λιμάνι, караγωγείς, αμπελουργία, καπνοκαλλιέργεια κ.λπ.)

Πρόταση ανάγνωσης
Δεν είναι μεγάλη η βιβλιογραφία για τους Ρεθεμνιώτες πρόσφυγες. Έχουμε ήδη συστήσει την «Μετοικεσία» του Παρασκευά Συριανόγλου. Όμως το πρώτο χρονολογικά σχετικό βιβλίο είχε γράψει ο φιλόλογος καθηγητής και σχολικός σύμβουλος Παναγιώτης Παρασκευάς, προσφυγόπουλο κι ο ίδιος, με τον τίτλο «Οι πρόσφυγες του ανατολικού Ρεθύμνου». Το είχε εκδώσει το 2008 η Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ρεθύμνης και περιλαμβάνει ένα κατάστιχο του έτους - μάλλον - 1923, με 427 οικογένειες που εγκαταστάθηκαν στα Κατωμέρια, οι οποίες είχαν 1613 συνολικά μέλη. Στο βιβλίο αυτό, με το εύρηστο ευρητήριο του, πολλοί θα βρουν τους προγόνους τους και μερικοί θα βρεθούν μπροστά σε εκπλήξεις, αφού η ιστορική μας μνήμη ως γνωστόν δεν καλλιιεργείται πια ούτε από την οικογένεια αλλά ούτε και από το σχολείο και την κοινωνία εν γενεί.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΡΕΘΥΜΝΗΣ
Παναγιώτης Μός, Παρασκευάς
ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ
Προσφυγική ομαία Μαρούλι: μια καταγραφή του 1923

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας strharis@yahoo.gr, 2831055031